

İslâm Medeniyeti Tarihi El Kitabı

Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü
Prof. Dr. Eyüp Baş

Editör
Prof. Dr. Eyüp Baş

Yazarlar

Prof. Dr. M. Fuad Sezgin
Prof. Dr. Mehmet Şeker
Prof. Dr. Eyüp Baş
Prof. Dr. Fazlı Arslan
Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu
Prof. Dr. Mustafa Özkan
Prof. Dr. Münire Kevser Baş
Doç. Dr. Halide Aslan
Doç. Dr. Fatih Koca
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Yazar
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Öztürk
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necati Barış
Dr. Öğr. Üyesi İlyas Akyüzöğlü
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Dilbaz

ISBN: 978-605-9247-89-4

2. Baskı
Şubat, 2020 / Ankara
2000 Adet

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 257

Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
------------	----

1. BÖLÜM

İSLÂM MEDENİYETİ TARİHİ'NE GİRİŞ

Eyüp Baş

1.1. Medeniyet ve İlgili Kavramlar.....	15
1.2. Medeniyetlerin Doğuşunda Neler Etkilidir?.....	24
1.3. Medeniyetin Kökeni, Gelişmesi ve Yayılması.....	25
1.4. Medeniyet Tarihçiliği.....	27
1.5. Medeniyet Tarihçiliğinin Kurumlar Tarihçiliğiyle İlişkisi.....	27
1.6. “İslâm Medeniyeti” Nitelemesi ve Söylemi Üzerine.....	28
1.7. İslâm Medeniyeti'nin Kaynakları.....	30
1.8. İslâm Medeniyeti Kaynakçası.....	33
1.9. Türkiye'deki “Medeniyet” Temalı Kurum ve Faaliyetler.....	42

2. BÖLÜM

İSLÂM MEDENİYETİ'NİN DOĞUP GELİŞTİĞİ DÖNEMDE DÜNYA

Eyüp Baş

2.1. Uzak Arka Plan.....	54
2.2. Yakın Arka Plan.....	62

3. BÖLÜM

İSLÂM MEDENİYETİ'NİN ÖZ KAYNAKLARI VE DİNAMİKLERİ

Mustafa Özkan

3.1. İslâm Medeniyeti'nin Öz Kaynakları.....	73
3.2. İslâm Medeniyeti'nin Dinamikleri.....	75
3.2.1. Medeniyetler Açısından Maddî ve Manevî Dinamiklerin Önemi.....	75
3.2.2. İslâm Medeniyeti'nde Bazı Manevî Dinamikler.....	77

4. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NİN
GELİŞME VE YAYILMA EVRELERİ

Mustafa Necati Barış

4.1. İslâm Medeniyeti'nin Doğuşu.....	85
4.2. İslâm Medeniyeti'nin Gelişmesi ve Yükselmesi.....	88
4.3. İslâm Medeniyeti'nin Duraklaması.....	96
4.3.1. Dış Sebepler.....	97
4.3.2. İç Sebepler.....	98

5. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ
ARAP MEDENİYETİ MİDİR?

Mehmet Şeker

5.1. "Arap Medeniyeti" Nitelemesi.....	103
5.2. "Arap Medeniyeti" Nitelemesinde Nâci Ma'ruf Örneği.....	105
5.3. Nâci Ma'ruf'un Görüşlerinin Tenkidi.....	108
5.4. İslam Medeniyeti "Arap Medeniyeti" dir Yaklaşımına İlk İtiraz: Şemseddin Sâmî.....	109

6. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NDE
YÖNETİM SANATI

Nurullah Yazar

6.1. Giriş.....	117
6.2. İslâm Yönetim Sanatında Kullanılan Bazı Kavramlar.....	119
6.3. Otorite ve Meşruiyet Ekseninde Yöneten-Yönetilen İlişkisi.....	121
6.4. İslâm Medeniyeti'nde Yönetim Sanatının Şekillenme Safhası.....	122
6.5. Yöneticilerin Eğitimi.....	125
6.6. Kurumsal Tezahürler.....	127
6.6.1. İdarî Sistem.....	127
6.6.2. İktisadî Sistem.....	129
6.6.3. Toprak Sistemi.....	130
6.6.4. Adlî Sistem.....	131
6.7. İslâm Medeniyeti'nde Siyasetnâme Geleneği.....	132
6.8. Yöneticide Aranılan Özellikler.....	133
6.9. Yöneticide Olmaması Gereken Hasletler.....	138

7. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NDE GÖÇ VE
BİRARADA YAŞAMA TECRÜBESİ

Mustafa Özkan

7.1. İslâm Medeniyeti'nde Göç.....	145
7.2. İslâm Medeniyeti'nde Barış ve Savaş.....	149
7.3. İslâm Medeniyeti'nde Birarada Yaşamak.....	153

8. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NDE
EĞİTİM-ÖĞRETİM VE İLMÎ FAALİYETLER

Mahmut Dilbaz

8.1. Giriş.....	163
8.2. İslâm Medeniyeti'nde Eğitim ve Öğretim.....	164
8.2.1. Kavramsal Çerçeve.....	164
8.2.2. Temel Husûsiyetler.....	166
8.2.3. Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Kurumsal Tezahürleri.....	171
8.3. İslâm Medeniyeti'nde İlmî Faaliyetler.....	183
8.3.1. Kavramlar.....	183
8.3.2. İlimlerin Teşekkülü.....	183
8.3.3. İlimlerin Tasnifi.....	186
8.3.4. İlim Merkezleri.....	187
8.3.5. İlimlerin Gelişimi ve Ortak Bir Dil Arayışı.....	188
8.3.6. Modern Dönemde İlmî-Fikrî Faaliyetler.....	192
8.3.7. İslam İlim ve Düşünce Tarihi Dönemlendirme Meselesi.....	193

9. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NDE KİTAP KÜLTÜRÜ,
KÜTÜPHANELER VE ARŞİVCİLİK

Halide Aslan

9.1. Kitap Kültürü.....	199
9.2. Kütüphaneler.....	206
9.3. Arşiv ve Arşivcilik.....	223

10. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NİN DÜNYA
MEDENİYET VE BİLİMİNE KATKISI

Eyüp Öztürk

10.1. Giriş.....	241
10.2. İslâm Medeniyeti'nin Diğer Medeniyetlere Etkisi.....	243

10.3. İslâm Bilim Mirasının Dışarıya Taşınması.....	247
10.3.1. İslâm Dünyasından Batı'ya Bilgi Akışı: Tercüme Hareketi.....	249
10.3.1.1. İspanya Yolu.....	250
10.3.1.2. Sicilya/Güney İtalya Yolu.....	253
10.3.1.3. Bizans/İstanbul Yolu.....	254
10.3.2. İslâm Bilim Mirasının Batı Dışındaki Medeniyetlere Taşınması.....	255

11. BÖLÜM İSLÂM MEDENİYETİ'NDE DİNİ DÜŞÜNCENİN YAPISI VE KURUMSAL TEZAHÜRLERİ

İlyas Akyüzoğlu

11.1. Giriş.....	261
11.2. İslâm Öncesi Toplumda Dini Düşüncenin Yapısı ve Kurumsal Tezahürleri.....	262
11.3. İslâmî Düşüncenin Temel Özellikleri ve Tarihsel Süreç.....	264
11.4. İslâm'da Dini Düşüncenin Kurumsal Tezahürleri.....	269
11.4.1. Mescidler.....	269
11.4.2. Tekke, Zâviye ve Dergahlar.....	274
11.4.3. Daru'ş-Şifa, Dâru'l-Eytam, Dâru'l-Aceze ve İslahaneler.....	277
11.4.4. Vakıflar.....	280
11.4.5. Kadılık.....	286
11.4.6. Hisbe Teşkilatı ve Muhtesiblik.....	287
11.4.7. Meşihat ve Şeyhu'l-İslâmlık.....	289
11.4.8. Nakîbu'l-Eşraflık.....	290
11.5. Değerlendirme.....	291

12. BÖLÜM İSLÂM MEDENİYETİ'NDE AİLE, SOSYAL DAYANIŞMA VE DEZAVANTAJLI GRUPLAR

Halide Aslan

12.1. Aile.....	297
12.2. Sosyal Dayanışma.....	301
12.3. Toplumda Dezavantajlı Gruplar.....	311

13. BÖLÜM İSLÂM MEDENİYETİ'NDE KÜLTÜR-SANAT

Münire Kevser Baş - Fatih Erkoçoğlu

13.1. İslâm Medeniyeti'nde Dil ve Edebiyat.....	327
---	-----

Münire Kevser Baş

13.2. İslâm Medeniyeti'nde Güzel Sanatlar.....	334
<i>Fatih Erkoçoğlu</i>	
13.2.1. Giriş.....	334
13.2.2. Hat.....	335
13.2.3. Minyatür.....	340
13.2.4. Keramik İşleri.....	345
13.2.5. Çinicilik.....	346
13.2.6. Bahçecilik.....	347
13.2.7. Tezhîb.....	351
13.2.8. Ebru.....	352
13.2.9. Ciltçilik.....	353
13.2.10. Kâtı'.....	354
13.2.11. Maden İşleme Sanatı.....	356
13.2.12. Cam Sanatı.....	358
13.2.13. Fildişi ve Ahşap İşleri.....	359
13.2.14. Halı ve Kilim Dokumacılığı.....	362
13.3. Güzel Sanatların Geleceği Üzerine Bazı Mülâhazalar.....	364

14. BÖLÜM

İSLÂM MEDENİYETİ'NDE MÛSİKÎ

Fazlı Arslan - Fatih Koca

14.1. Mûsikî ve Menşei Hakkında.....	371
<i>Fazlı Arslan</i>	
14.2. Mûsikînin Kıdemi.....	372
14.3. Müslümanların Mûsikîye Hizmeti-İslâm Medeniyeti'nde Mûsikînin Yeri.....	373
14.4. Teorik Mûsikîde Örnek Şahsiyetler, Eserler.....	375
14.4.1. İbn Sînâ.....	375
14.4.2. Tûsî.....	376
14.4.3. Safiyyüddîn-i Urmevî.....	377
14.4.4. Kutbeddîn-i Şîrâzî.....	379
14.5. Mûsikî ve Sağlık Üzerine.....	382
14.6. Osmanlı Mûsikî Medeniyetine Yön Verenler ve Bazı Çağdaş Mûsikîşinaslar.....	383
14.6.1. İtrî (Buhurizade Mustafa Efendi).....	383
14.6.2. Hammamizâde İsmail Dede Efendi.....	384
14.6.3. Zekâi Dede.....	386
14.6.4. Zekâizâde Ahmed Irsoy.....	386

14.6.5. Hüseyin Fahreddin Dede.....	387
14.6.6. Kadıasker Mustafa İzzet Efendi.....	387
14.6.7. Ahmet Avni Konuk.....	388
14.6.8. Sadettin Kaynak.....	389
14.6.9. Bekir Sıtkı Sezgin.....	390
14.6.10. Cinuçen Tanrıkorur.....	391
14.7. İslam Medeniyeti'nde Dinî Mûsikî (Câmi ve Tekke Mûsikîsi).....	395
<i>Fatih Koca</i>	
14.7.1. Giriş.....	395
14.7.2. Dinî Mûsikî Formları.....	400
14.7.2.1. Cami Kırâati Formları.....	400
14.7.2.2. Tekke Mûsikîsi Formları.....	407
14.7.2.3. Ortak Formlar.....	409

15. BÖLÜM İSLÂM MEDENİYETİ'NDE OYUN VE EĞLENCE KÜLTÜRÜ

Fatih Erkoçoğlu

15.1. Giriş.....	415
15.2. İlk Dönem İslâm Tarihinde Oyun ve Eğlence Kültürü.....	416
15.3. Emeviler, Abbasiler ve Çağdaşları Müslüman Toplumlarında Oyun ve Eğlence Kültürü.....	418
15.4. Osmanlı Dönemi Oyun ve Eğlence Kültürü.....	426
15.6. Geleneksel Türk Seyirlik Sanatları.....	431
15.7. Modern Seyirlik Sanatlar: Tiyatro ve Sinema.....	434
15.8. Günümüz Oyun ve Eğlence Kültürüne Dair Bazı Mülâhazalar.....	448

16. BÖLÜM İSLÂM MEDENİYETİ'NDE ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE MİMARİ

Fatih Erkoçoğlu

16.1. İslâm ve Çevre.....	455
16.2. Şehircilik.....	461
16.3. İslâm Medeniyeti'nde Toplum-Mekan İlişkisi: İstanbul Örneği.....	480
16.4. Mimari.....	484
17.4.1. Sivil Mimari.....	484
17.4.2. Askerî Mimari.....	529
16.5. Çevre, Şehircilik ve Mimari Bağlamında Günümüz İslâm Dünyası ile İlgili Bazı Mülâhazalar.....	533

17. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NİN
ÖZGÜNLÜĞÜ VE ÖZELLİKLERİ

Eyüp Baş

17.1. İslâm Medeniyeti'nin Özgünlüğü.....	541
17.2. İslâm Medeniyeti'nin Özellikleri.....	542

18. BÖLÜM
MEDENİYETLER ÇATIŞMASI TEZİ
BAĞLAMINDA İSLÂM MEDENİYETİ

Nurullah Yazar

18.1. Giriş.....	555
18.2. Batı Medeniyeti Tanımlaması.....	559
18.3. Müslüman Ülkeler ve İslâm Medeniyeti.....	563
18.4. Türkiye'nin Konumu.....	566
18.5. Değerlendirme.....	567

19. BÖLÜM
İSLÂM MEDENİYETİ'NİN
DONUKLAŞMASININ SEBEPLERİ.....573

M. Fuad Sezgin

20. BÖLÜM
BATI MEDENİYETİ'NİN ALGI YÖNETİMİ
KARŞISINDA İSLÂM MEDENİYETİ

Nurullah Yazar

20.1. Giriş.....	585
20.2. Batı Medeniyeti'nin İslâm Karşısında Takındığı Tavrı.....	586
20.3. Batı Medeniyeti'nin İslâm Karşısı Algı Yönetiminde	
Kullandığı Başlıca Araçlar.....	588
20.3.1. Televizyon ve Sinema.....	588
20.3.2. Politik Söylem.....	590
20.3.3. Video Oyunları.....	591
20.3.4. Oryantalist Çalışmalar.....	592
20.3.5. Entelektüeller.....	594
20.4. Sonuç ve Öneriler.....	597

21. BÖLÜM
DÜNYA MEDENİYET TARİHİNDE
YENİDEN PARLAK BİR İSLÂM MEDENİYETİ'NİN
İMKÂNI MESELESİ

Münire Kevser Baş

21.1. Giriş.....	603
21.2. Said Halim Paşa'nın İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	605
21.3. Mehmet Akif'in İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	606
21.4. Necip Fazıl Kısakürek'in İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	609
21.5. Nurettin Topçu'nun İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	610
21.6. Sezai Karakoç ve Diriliş Medeniyeti.....	612
21.7. İsmail Râci el-Fârûkî'nin İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	615
21.8. Aliya İzzetbegoviç'in İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	619
10 21.9. Ali Şeriatî'nin İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	621
21.10. Fuad Sezgin'in İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	623
21.11. Hüseyin Atay'ın İslâm Medeniyeti'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri.....	626
21.12. Değerlendirme.....	627
DİZİN	631
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ	649

ÖNSÖZ

İslâm Medeniyeti dünyadaki hâkim medeniyetler içerisinde köklü bir geçmişe sahip olup günümüzde de etkin ve yaygın bir medeniyettir. İslâm dininin Kur'ân-ı Kerim'de belirlenen ilkeleri ve Hz. Muhammed(sas)'ın bizzat uygulamalarıyla ortaya koyduğu tecrübe üzerinde kurulan İslâm medeniyeti, medeniyetin temel kurucu unsuru olan insanı ahsen-i takvîm/mükemmellik mertebesine ulaştırma idealindedir. İslâm'ın bütün öğretilerine/emir ve yasaklarına -dönemsel uygulamalar vs. demeden- hayatında yer verip yaşatan her müslüman, söz konusu idealle Hz. Peygamber gibi insanlığa huzur, refah ve saadet yayacaktır. İşte asıl medeniyet ve medenileşme budur. Dolayısıyla özünü İslâm'ın temel kaynakları Kur'ân ve Sünnetten alan müslüman fert ve toplumların, İslâm'ı temsilleriyle ortaya koydukları bir İslâm medeniyetinden bahsediyoruz. Bu medeniyet ki, hayatın bütün alanlarına yönelik her bir üretimini sünnetullah gereği yalnız müslümanlara sunmamış, tüm insanlığa takdim etmiştir. Tarihsel süreçte layıkıyla temsil edilemediği dönemler olmuştur. Ancak bu durum onu temsil eden birey ve toplumların zaafiyetlerinden kaynaklandığı gibi, çeşitli zaman ve bölgelerde farklı medeniyet mensuplarının aşırı kıskançlıkları ve korkularıyla topyekün saldırmaları nedeniyle de ortaya çıkmıştır.

Günümüzde ise artık medeniyetler arası ilişkilerin giderek yoğunlaştığı bir dünyada yaşıyoruz. Küreselleşme çağından önce, sadece birbirine coğrafi olarak komşu olan medeniyetler kendi aralarında ilişki ve alışveriş içindeydi. Ancak günümüzde ilerleyen iletişim ve ulaşım araçları sayesinde, dünyadaki bütün medeniyetler birbiriyle ilişki içerisine girdi ve birbirini siyasî, ekonomik ve kültürel açıdan daha fazla etkilemeye başladı. Örneğin eskiden Çin sadece Hind ve İslâm medeniyeti ile yoğun ilişki içindeydi ama günümüzde yeryüzünde Çin'in ekonomik ve kültürel ilişki içinde olmadığı hiç bir medeniyet yoktur. Avrupa önceden sadece kendisinin coğrafi komşusu olan İslâm medeniyeti ile ilişki içindeyken, şimdi bütün dünya medeniyetleri ile ilişki içindedir. Aynı şekilde bugün bütün dünya medeniyetlerini etkileyen Amerika'nın eskiden başka medeniyetlerle karadan coğrafi sınırı olmadığı için varlığı bile zor biliniyordu. Oysa bugün Amerika coğrafi olarak veya olmayarak bir şekilde herkesin burnunun dibinde, adeta komşusu durumundadır.

İşte bu şartlarda artık bütün olumsuzluklara rağmen yüzyıllardır dünya tarihinde belirleyici bir rol üstlenmiş İslâm medeniyetinin, özünde tüm insan-

lığı insan olma onuruna, huzur ve saadetine ulaştıracak bütün manevî dinamikleri/değerleri canlı bir şekilde ve yeni yöntemlerle dünyaya en güzel şekilde sunma vakti gelmiştir. Bu hassasiyet ve kaygıyla özellikle son asır içerisinde nice programlar yapılmış olmakla birlikte, hassaten yazılı literatüre geçmiş çokça kitap/makale kaleme alınmıştır. Ne yazık ki bu alandaki çalışmaların büyük bir kısmı kurumlar tarihi niteliğinde olup, genel olarak karşılaştırmalı bir medeniyet tarihi vermekten ve medeniyet felsefesine ilişkin perspektif sunmaktan uzaktırlar. Elinizdeki kitap, Hz. Peygamber döneminden itibaren müslümanların çeşitli coğrafyalarda İslâm dinini temsillemeleri üzerinden ürettikleri medeniyetin bir tarihçesini içermekle birlikte, daha çok farklı medeniyetlerle olan etkileşimler, özgün üretimler ve son yüzyıllarda artan karalayıcı algı yönetimleri ile özellikle çatıştırmaya yönelik tezler karşısında, İslâm medeniyetinin geleceğine ilişkin perspektifler de ortaya koymaya çalışmıştır.

Alanında uzman akademisyen yazarlarca kaleme alınan bu kitap, tüm İslâm kültür ve medeniyet tarihi ilgililerinin; İlahiyat ve İslâmî İlimler fakültelerinde, tarih bölümlerinde ön lisans, lisans, yüksek lisans ve hatta doktora düzeyinde öğrenim gören herkesin alanla ilgili ihtiyaçlarını karşılamaya yetecektir. Özellikle *İslâm Medeniyeti Tarihi* ile *İslâm Medeniyeti ve Kurumları Tarihi* gibi adlar altında okutulan derslerde, ders kitabı olarak takip edilmesi mümkündür ve telifinde zaten bu durum dikkate alınmıştır. Eserde bölüm sonlarında sunulan kaynakça kısımları ise ileri okumalar için son derece önemli yönlendirmelerdir.

İslam Medeniyeti Tarihi El Kitabı, gösterilen ilgi sonucu ikinci baskıya ulaştı. İlgi gösteren tüm okurlarımıza ve meslektaşlarımıza teşekkürler ediyoruz.

Son olarak çok değerli birikim ve emeklerini böyle bir çalışmada bir araya getiren yazarlarımız Prof. Dr. M. Fuad Sezgin, Prof. Dr. Mehmet Şeker, Prof. Dr. Fazlı Arslan, Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu, Prof. Dr. Mustafa Özkan, Prof. Dr. Münire Kevser Baş, Doç. Dr. Halide Aslan, Doç. Dr. Fatih Koca, Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Yazar, Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Öztürk, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necati Barış, Dr. Öğr. Üyesi İlyas Akyüzoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Dilbaz'a; her zaman olduğu gibi bilginin paylaşım ve yayılımını önceleyerek İslâm Medeniyeti Tarihi El Kitabı'nı okurla buluşturan Grafiker yayınları yetkililerine teşekkür ederim.

Editör

Prof. Dr. Eyüp Baş
Ankara, Şubat-2020